

## 3.11

### **EL MÓN AGRARI A LES TERRES DE PARLA CATALANA: UN PROJECTE EXPOSITIU ITINERANT**

#### **JOSEP SANTESMASES I OLLÉ**

*President de la Coordinadora de Centres d'Estudis de Parla Catalana*

*Vicepresident segon de l'Institut Ramon Muntaner  
Comissari de l'exposició*

#### **1. Els inicis. Les entitats realitzadores del projecte**

L'any 2008 la Coordinadora de Centres d'Estudis de Parla Catalana (CCEPC) i l'Institut Ramon Muntaner (IRM) es plantejaven la realització d'un projecte expositiu i un banc d'imatges denominats "El món agrari a les terres de parla catalana". La presentació de l'exposició va tenir lloc el 2 de març de 2011 al Palau Robert de Barcelona i inicià a posteriori un llarg recorregut itinerant d'uns quatre anys de durada.

La CCEPC és una associació federativa creada l'any 1992 que actualment aglutina més de 120 centres d'estudis locals, comarcals, territorials o temàtics dels territoris de l'àmbit lingüístic. Té la seva seu social a l'Institut d'Estudis Catalans i són objectis seus: la difusió de les activitats, publicacions i projectes dels centres d'estudis; la prestació de suport tècnic als centres; l'organització o participació en trobades territorials de centres d'estudis o entitats similars, l'estimulació de la recerca amb congressos, jornades i publicacions; el reconeixement i el suport institucional a la tasca que es realitza des del territori.<sup>1</sup>

L'IRM és una fundació privada participada per la Generalitat de Catalunya i la CCEPC, creada l'any 2003, amb seu a Móra la Nova. Els seus objectius són donar suport a la recerca i a la difusió de l'activitat dels centres d'estudis mitjançant diverses línies d'actuació: convocatòries d'ajuts que responen a les necessitats del col·lectiu, projectes d'interès comú per al conjunt dels centres d'estudis, com per exemple el portal a Internet o la celebració de la trobada, fira i punt d'encontre anual Recercat celebrat a la capital de la cultura catalana, i l'estímul de polítiques de col·laboració amb les administracions i altres centres de cultura i recerca.<sup>2</sup>

<sup>1</sup> Vegeu-ne el web: <<http://www.ccepc.org>>

<sup>2</sup> Vegeu-ne el web: <<http://www.irmu.org>>

CCEPC i IRM treballen conjuntament per articular projectes a l'entorn de la recerca i la difusió cultural a tots els territoris de parla catalana. Entre les seves realitzacions cal esmentar les exposicions que han realitzat amb voluntat itinerant. Hem de citar les següents:

- "Els centres d'estudis a les terres de parla catalana" (1999)
- "Lluís Companys i la seva època" (2005)
- "Patrimoni i paisatge" (2005)
- "Els poders locals als Pirineus: política, societat i cultura" (2007)
- "Els centres i instituts d'estudis. Una xarxa de cultura i recerca al territori" (2008)
- "La recerca i la producció bibliogràfica dels darrers anys sobre la Guerra del Francès" (2008)

En posterioritat (2016) s'ha inaugurat l'exposició també itinerant "Patrimoni oblidat, memòria literària", plantejada com un projecte ampli que incideixi en les relacions entre literatura i patrimoni.

En els contactes inicials en cerca de col·laboració i suport es va concretar la participació en el projecte de la Fundació del Món Rural (FMR); per tant, la realització del projecte fou compartida igual per igual a tres bandes CCEPC, IRM i FMR.

La FMR va ser impulsada pel Departament d'Agricultura de la Generalitat de Catalunya i fou creada per Acord de Govern el 2006, per tal de donar continuïtat al treball iniciat en el I Congrés del Món Rural. Té com a objectiu promoure la participació de persones, entitats i empreses en l'estudi, la investigació i l'anàlisi de les prioritats estratègiques per al futur del món rural català. D'acord amb aquesta fita, es plantegen diversos projectes i accions que pretenen establir mecanismes facilitadors de la reflexió sobre els problemes específics i/o diferencials del món rural. En aquest sentit, promou i difon debats, estudis, recerques i porta a terme altres actuacions adreçades a trobar models de desenvolupament que reverteixin en la millora de les condicions de vida de les persones que viuen i treballen en l'àmbit rural. Tot fomentant, alhora, el valor de la ruralitat i la idea que el món rural té un valor estratègic per al desenvolupament sostenible del conjunt del país.

#### **2. El projecte: objectius i propòsits**

L'objectiu primer del projecte "El món agrari a les terres de parla catalana" va ser promoure el coneixement històric del sector agrari, des de finals del segle XIX, per a poder comprendre la realitat actual i entendre les polítiques agràries que en el marc europeu cal adoptar per a fer possible la continuïtat del sector, amb la seguretat i la dignitat que es mereixen les persones que en formen part.



L'element bàsic del projecte comportava presentar, estructurades en diversos àmbits, imatges dels paisatges, dels conreus, de les formes de treball i de vida que s'han donat en els diversos territoris, en les distintes àrees agràries, amb informació adequada de cada apartat i de cada imatge. Fer comprendre que l'extraordinària varietat de conreus que s'han donat i es donen en els territoris de parla catalana, ha comportat una gran diversitat de paisatges agraris, de sistemes d'adequació de la terra, d'aprofitament de l'aigua, d'utilització de tècniques, eines, estris, animals i maquinària de treball, de tinença de la propietat, d'organització social, de formes de vida, etc.

Es tractava de conscienciar que si bé el sector agrari percentualment ocupa una part molt petita dels sectors productius de la societat, no és menys cert que gestiona una gran part del territori. La realitat actual fa que cada vegada més la societat urbana ignori o tingui un coneixement difús i sovint distorsionat del món agrari. Bona part de la producció del projecte "El món agrari a les terres de parla catalana" estava encaminada a facilitar informació a la societat sobre un sector que ha estat estratègic i que històricament ha ocupat una gran part de la població. Fer veure com els paisatges han canviat amb el pas del temps, com els mercats han anat configurant les relacions d'intercanvi i de cohesió social, com l'organització social del camp ha evolucionat paral·lelament amb la societat. Fer comprendre com la qualificació d'estratègic no hauria de desaparèixer en el futur, per a l'ordenació i el manteniment del territori, per la garantia de la producció d'aliments de proximitat i de qualitat, pel valor econòmic i d'ocupació laboral que significa, tant en la població pagesa com en la dedicada a la transformació dels productes agraris.

### 3. El banc d'imatges

La preparació de l'exposició va comportar un extens treball de camp en la recerca d'imatges. Imatges fotogràfiques que normalment només eren conegudes en l'àmbit local, a vegades utilitzades per il·lustrar publicacions diverses, o exposicions d'abast territorial reduït i en molts altres casos mai vistes públicament. L'extensió territorial, la diversitat de zones agràries, ens feia pensar en la possibilitat de recollir un gran nombre d'imatges, i així va ser. Per a preparar l'exposició va caldre seleccionar entre les fotografies que es van recollir i, per tant, se'n van haver de descartar moltes, que no tindrien visibilitat expositiva. Es va pensar que no es podia perdre l'oportunitat de facilitar la visualització de totes les imatges recollides. Per això es va decidir muntar un banc d'imatges obert a tothom que hi pogués estar interessat, amb el benentès que es respectarien els drets de procedència. El que es pretenia amb aquesta part del projecte era crear un banc d'imatges amb tot el material

gràfic recollit, amb la previsió que no quedaria tancat una vegada inaugurada l'exposició, al contrari, seria i és un espai obert a noves incorporacions. El banc d'imatges es va anar construint a mesura que es recollia el material, però no es va poder consultar fins haver presentat l'exposició.

Es va considerar que l'opció més adient per acollir-lo era el repositori *Memòria Digital de Catalunya* (<<http://mdc.cbuc.cat>>), format per diverses col·leccions digitalitzades relacionades amb Catalunya i el seu patrimoni. Es van recollir gairebé 4.000 imatges procedents d'uns 180 fons fotogràfics diferents com ara arxius i museus, cooperatives i entitats agràries, ajuntaments, associacions i fundacions diverses, centres d'estudis i associacions culturals, famílies i particulars. Tot aquest valuós material es consultable a <<http://mdc.cbuc.cat/cdm/landingpage/collection/monagrari>>.

### 4. L'exposició

L'exposició es va presentar com un compendi ordenat, documentat i argumentat d'una petita selecció de les fotografies rebudes, amb la voluntat de difondre una percepció àmplia i generalitzada del món agrari a les terres de parla catalana. Una memòria dels paisatges sempre canviants, dels conreus i del bestiar que han anat ocupant les nostres terres segons han estat les necessitats, les demandes del mercat i la rendibilitat econòmica. Memòria també dels sistemes, els coneixements i les tècniques que homes i dones han aplicat en el conreu de la terra, de les formes de posseir-la, d'organitzar-se, de viure.

Tot plegat es va pensar i es va produir com la mirada d'un procés obert, mai com un bloc històric tancat. El projecte va pretendre sensibilitzar la societat a partir de la fotografia i de la realitat viscuda i fer entendre que el futur del sector agrari és responsabilitat de tota la societat, com una necessitat inherent dels països avançats de ser curosos amb el territori i la gent que hi treballa.

Exposició i projecte van ser construïts transversalment des de la mirada històrica, des de la reflexió intel·lectualment compromesa, per adonar-nos del valor d'un sector estratègic que aporta qualitat alimentària i el manteniment d'un territori que tots volem actiu, ordenat i bell.

L'exposició va ser comissariada per Josep Santesmases i Ollé, Antoni Gavalrà Torrents, Meritxell Serret Aleu, Anna Vilaseca Puigpelat i Xavier del Hoyo i Bernal, tot comptant amb la coordinació general del projecte d'Eva Garcia Lleixà, la correcció lingüística i coordinació territorial de Pineda Vaquer Ferrando i la producció de M. Carme Jiménez Fernández i Francesc Viso Rodríguez.

L'exposició es va concretar en 12 plafons desmuntables, estructurats de la manera següent: 0. Presentació; 1. Els paisatges; 2 i 3. Els conreus; 4. La ramaderia; 5. L'home, la dona i la terra; 6 i 7. El treball; 8 i 9. Les formes



de vida; 10 i 11. Present i futur. Deu plafons mesuraven 230 cm d'alt per 270 cm d'ample i dos 230 cm alt per 340 cm ample. En total uns 34 metres lineals. Cada plafó contenia una explicació general del tema i seguidament un conjunt d'àmbits compostos per fotografies amb uns peus explicatius per descriure tant la imatge concreta com per incidir en la representació temàtica. Els plafons es concretaren tal com ara contemplarem.

#### **4.1. Els paisatges**

Àmbits del plafó:

- Els paisatges històrics. Comparacions amb el present
- L'alta muntanya
- El paisatge terrassats
- Les planes
- Els paisatges de regadiu

Text de presentació:<sup>3</sup>

Les terres de parla catalana contenen una gran diversitat de paisatges agraris, des dels de secà als de regadiu, dels planers als escalonats en feixes, dels del litoral als d'alta muntanya. El pagès, el llaurador, ha estat el gran constructor de paisatges en permanent evolució, en l'adequació dels terrenys o pels canvis de cultius. Al llarg de la història s'han anat ocupant i abandonant terres, artificant, anivellant, desempedregant, assecant aiguamolls, fent-hi arribar l'aigua per regar-les, en un gran esforç fet a fi de conrear-les segons els usos, costums i tècniques de cada moment.

El manteniment, l'augment i la disminució de l'espai agrari ha anat de bracet de les demandes de productes per part del mercat i de la rendibilitat econòmica, entre altres. Quan els preus dels productes agraris per circumstàncies diverses han anat a l'alça, cobrint el cost de producció i un guany raonable, s'han ocupat més terres. Podria ser el cas històric del període anterior a l'arribada de la fil·loxera, quan les vinyes van ascendir per les falces de les muntanyes en forma de feixes marginades. En canvi, quan els preus van per sota o cobreixen escassament les despeses de producció, constantment s'abandonen terres, es tanquen explotacions agràries i pleguen pagesos. La rendibilitat dels conreus és, en gran mesura, la responsable del major o menor grau de conservació dels paisatges agraris i, en el fons, de la bellesa que sempre emergeix d'unes terres ben conreades.

En la major part de les terres de parla catalana l'abandonament de terres agràries és sinònim de passar en pocs

anys de l'erm al bosc. Des de la segona meitat del segle xx s'ha produït un creixement continuat de la massa forestal, amb el repte del manteniment del paisatge agroforestal, que depèn de la rendibilitat econòmica dels seus recursos, fins ara baixa. Per altra part, el futur de les terres conreades també depèn de les polítiques agràries i de situacions que sovint es couen a l'altre cap de món, sigui per la producció a costos laborals més baixos, per polítiques de subvenció a l'exportació o per rendibilitats més altes derivades de les característiques dels territoris. En el futur, la conscienciació de la societat serà clau per a mantenir els paisatges agraris a les terres de parla catalana.

#### **4.2. Els conreus**

Àmbits dels plafons:

- La fruita seca
- Els farratges
- L'olivera i el garrofer
- L'explotació del bosc
- Els cereals
- L'arròs
- El tabac
- Les hortalisses
- Les flors i les plantes ornamentals
- Les lleguminoses
- Les patates
- Els cítrics
- La fruita dolça
- La vinya

Text de presentació:

Els cultius de les terres de parla catalana són molt variats. Tots necessiten un conjunt de feines i atencions, diferents, tant al sòl com a la planta. Els podem qualificar d'extensius i d'intensius. Els intensius demanen molt consum de mà d'obra, de fertilitzants o plaguicides i inversions fortes de capital, especialment en instal·lacions, per augmentar la productivitat amb menys terra; un clar exemple són els hortícoles o de flor i planta ornamental. Els extensius ocupen més terra amb menys consum, no maximitzen la productivitat a curt termini i poden estar altament mecanitzats, com ara els cereals o la vinya.

Els conreus poden ser de secà o de regadiu. Els de secà els trobem en terres bones i mitjanes amb un predomini de la vinya i dels cereals, i en terres menys riques en plantacions d'oliveres, ametllers i garrofers. En el regadiu, l'aigua arriba a la terra a través d'infraestructures construïdes per regar les hortalisses, la fruita dolça i els cítrics, les flors i les plantes ornamentals, els farratges, cereals com ara l'arròs i el moresc, la fruita seca com les avellanes i,

<sup>3</sup> Recollim en aquests apartats els textos de presentació de cada àmbit, redactats pels comissaris de l'exposició.



més recentment, com a reg de suport a oliveres i ametllers.

Des del segle XIX, la construcció de canals als rius principals ha esdevingut una constant per a convertir terres de secà en regadiu, regatges que han complementat el de les mines, els pous i les rescloses de rius i torrents, actius ja des de temps immemorials. Un exemple de transformació històrica dels conreus a partir del segle XIX el trobem a la plana de Lleida, amb el pas d'un rigorós secà a l'esplendor dels actuals regadius.

Fins a mitjans del segle XX, sovint s'intercalaven a les plantacions conreus diferents, per a diversificar la producció i evitar que un any de mala collita repercutís negativament en l'economia familiar.

Els factors bàsics de la producció agrícola són la terra, el treball i el capital. La terra, fins a mitjans del segle XX, era repartida entre grans propietaris i petits pagesos, que tenien la justa per anar tirant. Un reduït percentatge no en tenia gens i bastants pagesos tenien terra en distintes tipologies de contractes amb els propietaris. El treball ha variat en el curs del temps. Del treball manual, amb eina i poques llaurades d'animal, es passà, quan sorgiren els tractors, a llaurades profundes que, junt amb la introducció dels adobs químics, comportaren collites més abundoses. El factor del capital ha estat també determinant per modernitzar l'agricultura, amb l'adequació dels camps, la diversitat de maquinària i els equipaments de transformació, comercialització i emmagatzematge.

La producció agrària ha sofert cíclics oscil·lacions de preus, molt marcades en el vi i l'oli i en menor mesura en els cereals i la fruita, posant a la pagesia en una inseguretat gairebé permanent. La vinya va viure el màxim apogeu a la segona meitat del segle XIX, fins abans de la fil·loxera. En les darreres dècades, l'expansió del cava, l'aparició de les denominacions d'origen i els canvis dels usos i gustos del consum han produït transformacions importants en el sector. L'olivera, que havia ocupat tradicionalment terres de segona, fa uns anys, amb la revaloració de l'oli, s'ha estès a terres més productives. En el cas dels cereals, el producte ha mantingut una constant en producció i en hectàrees. El conreu de l'arròs, sobretot a l'Albufera de València i al Delta de l'Ebre, ha millorat en quantitat i qualitat. Els cítrics ocupen una gran part dels conreus del País Valencià, ascendint darrerament cap a les Terres de l'Ebre.

La millora de la producció agrària ha anat de bracet de la mecanització i de les exigències del consum, que durant molt temps va empènyer cap a l'estandardització dels aliments. També, a partir de la formació i professionalització de la pagesia, amb la incorporació d'enginyers i tècnics agrònoms, enòlegs, etc., i amb noves tècniques de producció i de transformació. La perspectiva de present introdueix nous factors com l'especialització i la personalització de determinats productes, els conreus de proximitat,

la producció integrada o l'ecològica, combinat amb debats latents com el paper dels productes biotecnològics, l'ús preventiu dels adobs o els sistemes no agressius per combatre les plagues.

### **4.3. La ramaderia**

Àmbits del plafo:

- El bestiar oví i cabrum
- El bestiar porcí
- El bestiar boví
- El bestiar de peu rodó
- L'aviram
- La cunicultura
- L'apicultura

Text de presentació:

La domesticació d'animals per al seu aprofitament, en aliments i altres productes (pell, llana, greixos i olis) ha estat una característica de les societats rurals. Amb el temps ha evolucionat juntament amb els canvis socials i econòmics, que han portat noves demandes i necessitats, tot impulsant nous sistemes de producció, nous aprofitaments.

La ramaderia ha estat present en gairebé totes les zones rurals, variant en funció de la climatologia, de la geografia, de l'accés a l'aigua i l'aliment o de la proximitat als nuclis de població més grans.

A les zones muntanyoses, la ramaderia extensiva i de pastura ha existit fins als nostres dies. Era el destí de les transhumàncies dels ramats d'ovelles i cabres i, en menor mesura, també de vaques i bous, per pasturar als prats a l'estiu. A l'hivern, els ramats es traslladaven a les planes, on les temperatures eren menys severes, alimentant-se de cereals i farratges.

Fins a mitjans del segle XX el sector del bestiar oví i cabrum va ser el principal en nombre de caps i també pel seu dinamisme econòmic, constatable per les nombroses fires de compra i venda. Pel que fa a la cria de conills, aviram, boví o porcí, en la majoria de casos era de caràcter menor i orientada a l'autoconsum, fins als processos d'industrialització i d'èxode rural dels anys seixanta i setanta.

La ramaderia ha portat lligada tota una cultura en l'àmbit de cria i maneig del bestiar, amb pràctiques, construccions i estris diversos, i també en els aprofitaments de transformació i conservació de la carn o la llet, dels greixos per a sabons i oli, de la llana i la pell per a roba i altres utensilis, que han anat evolucionant i canviant al llarg del temps, amb els sistemes de producció i les demandes de consum de la societat.

Avui la ramaderia catalana és a la base d'una part important de la indústria agroalimentària i està estretament lligada al consum. Els ramaders crien el bestiar en règim intensiu o semiintensiu per satisfer la demanda d'aliments de



qualitat. Destaquen el porcí i l'aviram, però també el lleter o el boví de carn. El sector de la cunicultura continua essent minoritari i l'oví i cabrum és en gran part de règim extensiu. En conjunt, la cria del bestiar ha esdevingut la principal activitat i font d'ingressos de la majoria d'explotacions agropecuàries, complementada amb el cultiu de les terres sovint per a la mateixa alimentació dels animals.

#### **4.4. L'home, la dona i la terra**

Àmbits del plafo:

- La propietat de la terra
- Les formes contractuals d'us de la terra
- Els jornalers, els mossos, els temporers
- El treball de les dones

Text de presentació:

L'agricultura és el conjunt de coneixements i pràctiques destinades al conreu de la terra per a l'obtenció d'aliments a partir del treball de l'home i la dona. La terra en els nostres territoris està administrada per persones o empreses.

La propietat de la terra és el resultat històric de múltiples factors (concessions, arrogacions, atorgaments, herències, compres, cessions, etc.) que s'han anat produint al llarg de segles, a l'empara del poder o les lleis de cada època. La propietat de la terra no ha estat, per tant, patrimoni exclusiu de la pagesia que l'ha conreada. Mentre determinats segments socials n'han posseït molta, d'altres —molts pagesos i pageses— n'han tingut la justa i, en alguns casos, gens. En èpoques passades, un nombre significat de propietaris va poder viure del rendiment de la terra, sense treballar-la. Aquesta disfunció va generar conflictes entre els propietaris i els pagesos que la conreaven en formes diverses d'explotació i quan es va procurar regular més equitativament les relacions contractuals, a través de la Llei de contractes de conreu emanada de la Generalitat republicana, l'any 1934, hi hagué un xoc social.

Les formes contractuals majoritàries del segle xx han estat la parceria, l'arrendament i la masoveria. A la parceria, el propietari cedia la terra al pagès que la treballava, partint la collita. L'arrendament es basava en pagar un cànon econòmic per part del pagès al propietari, mentre que la masoveria era un contracte en què el propietari, a més de la terra, hi posava el mas, que servia d'habitatge per al pagès. Pel que fa al treball assalariat a la terra, hi havia tres figures preponderants: els jornalers, els mossos i els temporers.

La dona ha estat un puntal per a l'estructura agrària familiar, massa sovint no reconegut. El seu treball ha ajudat en molts eixos de la subsistència familiar. En són exemples la cura dels animals, les feines de temporada al camp, l'alimentació —com la transformació dels fruits en conser-

va o l'elaboració de formatges— o la comercialització —la venda d'excedents agraris al mercat

#### **4.5. El treball**

Àmbits dels plafons:

- El treball manual
- Les eines i els utensilis de treball
- El bestiar de tracció. Els carros i el transport
- Els tractors i la mecanització del camp
- La comercialització dels productes. Els mercats i les fires

Text de presentació:

L'home i la dona han hagut de realitzar infinitat de tasques a la terra per a adequar-la i convertir-la —des de l'erm o el bosc— en terres fèrtils de conreu. Les tècniques de treball s'han transmès de generació en generació, introduint —cada vegada més acceleradament— canvis tècnics per a millorar la qualitat i la quantitat de la producció. La pagesia és dipositària d'uns coneixements extraordinaris, adquirits a partir de l'experiència acumulada en el treball del conreu de la terra.

El treball del pagès i del ramader no és uniforme, calcat d'un a altre conreu o bestiar. Les eines, la maquinària, el mètode i els coneixements que implica el treball en l'agricultura i la ramaderia s'han adequat al llarg dels anys a les especificitats dels conreus, a les característiques del bestiar i, de la mateixa manera, a la conjuntura econòmica, política i social de cada època.

En els últims cent anys i, sobretot, des de mitjans de segle xx, l'agricultura i la ramaderia han sofert canvis molt importants. Si bé és cert que el treball manual segueix essent bàsic, cal convenir que la força muscular ha estat suplerta per la potència i l'especialització de les màquines i que l'avenç tècnic ha fet evolucionar les formes d'aplicar el treball. La tecnologia mecànica i l'electrònica han revolucionat les maneres de treballar, han multiplicat enormement la superfície de terra que pot menar un pagès o el nombre de caps que pot cuidar un ramader i han transformat les condicions de duresa que eren inherents a l'exercici de conrear la terra i de criar el bestiar, tot aportant-hi més precisió i menys costos.

El treball de pagès i ramader antic era dur i, en determinats conreus i tipus de bestiar, èpoques o circumstàncies, molt dur. Com a força motriu potent s'utilitzava la tracció animal: mules i matxos, cavalls i eugues, ases o bous. Però tota una infinitat de feines es realitzaven a partir de la força humana, utilitzant eines manuals, com ara l'aixada, el pic, els arpiots, el rasplet, les forques, la fanga, el rampill, etc.

L'organització del treball que ha sostingut l'agricultura i la ramaderia ha anat subjecte als canvis econòmics i socials. Així, els pagesos i les pageses d'avui en dia són



empresaris agraris. Com a tals es formen professionalment i de manera contínua per a dominar les novetats que ofereixen constantment les màquines, les tecnologies informàtiques i les noves tècniques de maneig. Han d'adquirir coneixements sobre espècies animals i varietats de plantes que van apareixent al mercat o sobre productes per millorar la qualitat i la seguretat dels aliments que produeixen. La formació ha de ser adequada a les constants novetats que s'ofereixen i al coneixement de les necessitats i apetències del mercat. Cada vegada més es fa necessari un treball més professionalitzat, més especialitzat i de perfil més empresarial per orientar la producció al mercat. En aquest sentit, cada explotació agrària ha d'escollir el seu model de negoci.

Sota aquestes premisses cal posar valor en el paper clau i estratègic que realitza la pagesia en la producció d'aliments i en la gestió d'una part molt considerable de territori. Evidentment també es fan necessàries polítiques públiques que possibilitin l'existència d'un sector agrari professional adequadament retribuït.

#### **4.6. Les formes de vida**

Àmbits dels plafons:

- La família pagesa
- La vida al camp
- Els habitatges aïllats. Les cases de poble
- Les construccions de soplui
- Els espais dels animals
- Les festes vinculades al camp
- Els moviments i les organitzacions sindicals
- El cooperativisme agrari

Text de presentació:

El conreu de la terra ha configurat les maneres de viure i les formes d'organització social de la pagesia. Són molts els factors que han intervingut en l'estructuració de la vida familiar i social: la diversitat de conreus, de clima, d'orografia, d'hàbitat, de tinença de la propietat o de condicions contractuals. Les formes de vida s'han trobat amb un profund canvi, accentuat des de finals del segle XIX fins al present. S'han produït transformacions de tot tipus, des de canvis de conreus fins a la metamorfosi ocasionada per la mecanització dels sistemes de producció i de comercialització. A la major part del territori, la pagesia ha passat de ser el sector que més ocupació generava a esdevenir una minoria, fet que ha condicionat les formes col·lectives de ser i de viure.

Un element important a considerar és l'espai de vida, la residència. Les formes d'administració de la terra han marcat les condicions de vida i el llegat de la seva ocupació. Les categories socials han predeterminat els papers dels membres de les famílies pageses segons la tinença de terra, des de grans i mitjans propietaris fins a masovers,

parcers, rabassaires o jornalers.

La vida a pagès ha anat estretament lligada al bestiar. La convivència entre les persones i les bèsties ha estat una característica que ha condicionat l'hàbitat pagès. L'estable, el corral, la cort o la soll i les granges, més modernament, han estat espais situats dins o a l'entorn de la casa. La cura dels animals ha comportat una part de l'ocupació diària. La major part de l'alimentació de la família es basava en producció pròpia: aliments carnis, llet o ous, i els d'origen vegetal, la farina per al pa o els productes d'horta. Amb el temps s'ha abandonat la producció d'autoconsum i la pagesia s'ha especialitzat en produccions amb destinació al mercat.

La dedicació laboral de les famílies pageses ha variat substancialment. L'ocupació formal era indiscutible pel que feia als homes, reconeguda públicament. Les dones pageses, però, treballaven duent a terme tasques agrícoles, sovint de temporada, a banda d'ocupar-se del bestiar i de l'hort —i, per tant, de l'alimentació de la família—, així com de les tasques de la llar i la cura de tots els membres de la família i sovint dels jornalers. Fins fa ben poc no s'ha començat a donar visibilitat a totes aquestes tasques. La implicació de la major part de la família en les tasques agràries ha evolucionat cap a la diversificació de rendes, procedents d'altres ocupacions laborals, i en la professionalització pagesa regulada d'un o més membres, sovint amb formació reglada específica. Les famílies pageses han generat un èxode o una emigració dels seus excedents cap a altres professions —si el lloc de residència n'oferia— o cap a altres poblacions —si no hi havia altra oferta que l'agrària. En molts llocs ha sorgit el pagès a temps parcial, que té la seva feina principalment fora del sector agrari però que conrea complementàriament terres familiars.

La complexitat de l'activitat agrària estava condicionada per múltiples factors, un dels quals eren les creences i els costums. La vida social depenia d'advocacions amb pràctiques religioses encaminades a la protecció dels animals i dels fruits i de costums vinculats al pas de les estacions i el temps. Les festes de Sant Antoni i de Sant Isidre són un dels exemples més estesos. Unes festes que, com a factor lúdic, trobaren a partir dels inicis del segle XX la seva expressió organitzativa en les societats i sindicats agrícoles, que en molts indrets conformaren bona part de l'activitat social de cada poble. Amb la reculada demogràfica del sector, les festes d'arrels pageses han derivat en una remembrança del passat i en una promoció dels productes de proximitat, com ara les festes de la verema, les del segar i batre o les del vi i l'oli novell.

En conjunt, des de finals del segle XIX els canvis en les formes i condicions de vida han anat paral·leles a l'organització associativa per a la protecció dels pagesos —les mútues—, la cooperació per a la transformació i comercialització de la producció agrària —les societats, els sindi-



cats i les cooperatives— i el sindicalisme per a la defensa dels interessos dels homes i dones que treballen la terra, fórmules canviant al llarg del temps, condicionades per les circumstàncies polítiques i per l'època.

#### 4.7. Present i futur.

Àmbits dels plafons:

- Desenvolupament rural dels pobles
- Les empreses i la força de treball al sector agrari, avui
- Les empreses i la producció al sector agrari, avui

Text presentació:

El desenvolupament del sector agrari i ramader als territoris de parla catalana, en els últims decennis, l'hem d'entendre i situar en el context de les polítiques europees. En aquest escenari, la interconnexió entre l'agricultura i el món rural s'ha vist reforçada. L'agricultura i la ramaderia són sectors estratègics d'un context territorial molt més ampli, que és el que anomenem món rural, en el qual hi conviuen diferents sectors econòmics, i que avui es defineix per la poca densitat de població, les distàncies i la preponderància dels espais no urbanitzats.

El fenomen de la davallada demogràfica a les zones rurals en general i les seves conseqüències s'ha estabilitzat en les últimes dècades. El pes de la població estrangera ha augmentat a les zones rurals i ha fet revertir en part la dinàmica demogràfica: el seu pes a les comarques rurals catalanes era de gairebé un 15% el 2007, superior al de les comarques urbanes (13,46%), i també del total de la població catalana (13,85%). A més, aquesta població immigrada és jove (20, 95%).

#### Població estrangera a Catalunya (2007)

Àmbit geogràfic:	Població total	Pobl. estrangera	Pes pobl. estrangera
<b>CATALUNYA</b>			
Àmbit de l'Alt Pirineu i Aran	74.306	10.925	14,70%
Àmbit de Ponent	343.267	50.711	14,77%
Àmbit metropolitana	4.855.028	634.449	13,07%
Camp de Tarragona	577.547	90.409	15,65%
Comarques centrals	489.381	50.967	10,41%
Comarques gironines	693.677	130.143	18,76%
Terres de l'Ebre	184.343	31.767	17,23%
Catalunya	7.217.549	999.371	13,85%
<b>Província</b>			
Barcelona	5.330.721	683.448	12,82%
Girona	708.240	133.022	18,78%
Lleida	416.698	60.725	14,57%
Tarragona	761.890	122.176	16,04%
Catalunya	7.217.549	999.371	13,85%

Font: Fundació del Món Rural a partir de les dades de la Secretaria per a la Immigració de la Generalitat de Catalunya

Les zones rurals es poden catalogar a partir de diversos indicadors sense que hi hagi un consens clar, però els principals poden ser la densitat de població (menys de 150 habitants per quilòmetre quadrat) o la grandària dels municipis (de menys de 10.000 habitants).

A Catalunya, les zones rurals ocupen gairebé el 90% del territori i hi viu al voltant del 10% de la població. Al País Valencià, gairebé un 60% dels municipis són considerats rurals, ocupen més del 60% del territori i no arriba a viure-hi un 7% de la població. A les Illes Balears, 48 dels 67 municipis són rurals, i hi viu gairebé un 30% del total de la població.

La dotació de serveis bàsics als pobles, com per exemple els consultoris mèdics o les escoles, són un factor cabdal d'arrelament. Malgrat que la quantitat d'usuaris sigui escassa i dispersa, resulten indispensables per fixar la població al territori, frenar l'envelliment i dinamitzar l'economia local. Alguns serveis fan referència a cobrir necessitats socials d'atenció a la població, principalment a les persones grans, davant l'amenaça d'un sobreenvelliment constant, i d'altres fan servei a les famílies amb infants en edat escolar, per evitar els desplaçaments dels alumnes i propiciar sentit de pertinença local.

A la disminució de l'activitat agrària l'ha acompanyat la preponderància del sector serveis a les zones rurals. L'evolució de l'ocupació a les comarques rurals catalanes apuntava al 2009 a un clar predomini del sector serveis (52,5%), seguit de la indústria (22%), la construcció (13,5%) i finalment l'agricultura (11,1%).

Darrerament, el sector agrari ha vist una oportunitat en la terciarització, i ha diversificat oferint serveis, des del turisme rural, a la comercialització de productes en agrobotigues.

Els últims anys, amb els canvis en les polítiques agràries, s'ha deixat de primar la producció. Algunes empreses agràries han tendit a diversificar les seves fonts d'ingressos. A banda hi ha els que han abandonat o els que han optat per l'agricultura a temps parcial. Així moltes explotacions han diversificat conreus o produccions, fins a encadenar-les amb altres activitats relacionades amb el sector serveis, com el turisme rural, la restauració i últimament, amb la gastronomia i l'artesania alimentària i no alimentària, o el patrimoni paisatgístic i cultural.

Catalunya comptava el 2010 amb 2.034 allotjaments de turisme rural, amb una oferta de 15.890 places, i amb més d'un milió de pernотacions.

Al País Valencià, aquest subsector ha tingut un desenvolupament molt acusat, i entre 2000 i 2006 les places van augmentar fins a un 44%.

Al món rural, anar a treballar, portar els infants a l'escola, anar al metge o al teatre, són accions que impliquen un desplaçament i sobretot un temps. La gestió d'aquesta mobilitat també ha de comportar solucions innovadores i sota un prisma rural: transports a demanda o altres estratè-



gies que permetin gestionar els usos del temps. Aquestes solucions impliquen una millor qualitat de vida al món rural, sobretot d'aquells col·lectius més vulnerables, com és el cas de les dones rurals treballadores i/o emprenedores.

La connexió a la xarxa europea suposa, avui en dia, la condició imprescindible per a l'emprenedoria rural i la fixació de la població al territori, sobretot la jove. A Catalunya, hi ha zones rurals on els estàndards són baixos.

Un dels grans reptes actuals del desenvolupament rural és la dinamització i diversificació econòmica; el manteniment de les activitats tradicionals però amb un nou enfocament, la recerca d'iniciatives empresarials innovadores i sostenibles, i la generació d'ocupació. Per aconseguir-ho cal millorar la gestió empresarial, una mobilitat efectiva i la implantació de les noves tecnologies de la informació i la comunicació.

Les polítiques de la Unió Europea s'han anat adaptant a l'evolució de la realitat agrària i rural. Des de l'establiment de l'Agenda 2000, els Estats membres han de definir la seva estratègia de Desenvolupament Rural.

A Catalunya, a través del Programa de Desenvolupament Rural per al període 2007-2013, es van fixar com a objectius principals potenciar la competitivitat del sector agrari, reforçar la gestió sostenible del medi ambient, millorar la qualitat de vida de les zones rurals i reforçar la diversificació de les activitats econòmiques que s'hi ubiquen.

Amb la pèrdua de població ocupada i l'envelliment del sector agrari, s'ha reclamat a tota Europa que fan falta joves que prenguin el relleu de les explotacions agràries actuals. Amb aquest objectiu, una de les polítiques més esteses és la de donar formació professional i ajuts econòmics als i les joves que s'incorporin al capdavant d'una empresa agrària, prèvia presentació d'un pla d'empresa en el qual justifiquin les inversions que realitzaran per a millorar-la i assegurar la seva viabilitat. Entre 2001 i 2006, a Catalunya es van aprovar 2.371 ajudes a la incorporació de joves agricultors, un 26% dels casos per a dones.

Ocupats per situació professional i sexe al sector agrari.  
Unitats: Milers de persones

Agricultura	Empresari o membre de cooperativa	Ajuda familiar	Assalariats	Altra situació professional
<b>ILLES BALEARS</b>	<b>3,0</b>	<b>..</b>	<b>1,4</b>	<b>..</b>
Homes	1,8	..	1,2	..
Dones	1,2	..	0,2	..
<b>CATALUNYA</b>	<b>32,2</b>	<b>1,4</b>	<b>31,9</b>	<b>0,2</b>
Homes	26,8	1,4	22,8	0,2
Dones	5,4	..	9,1	..
<b>C. VALENCIANA</b>	<b>20,5</b>	<b>1,6</b>	<b>32,8</b>	<b>0,4</b>
Homes	17,6	0,2	27,5	0,2
Dones	2,9	1,4	5,3	0,2

Font: INE. Enquesta de població activa, 2010 - 4T.

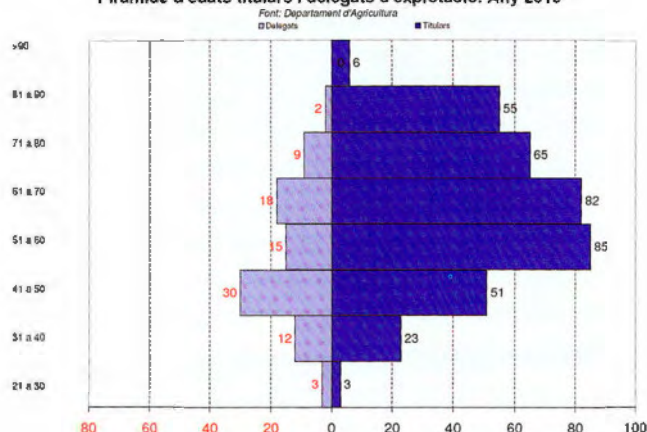
En els darrers 25 anys les persones ocupades a les empreses agràries han disminuït a més de la meitat, i la tendència segueix. També ha canviat l'estructura d'aquesta ocupació perquè avui hi ha menys explotacions i per tant menys persones titulars, i el treball que abans feien els mem-

bres de la família ara s'ha mecanitzat o el fan assalariats.

Al conjunt del sector agrari català, del total de persones ocupades, un 73% ho estan en activitats agropecuàries, un 7% en pesca i aqüicultura i un 16% en serveis diversos al sector agrari (veterinaris, empreses de serveis, tècnics agrícoles, etc.).

## Andorra

Piràmide d'edats titulars i delegats d'explotació. Any 2010



L'envelliment dels professionals agraris és un fenomen generalitzat. El cas d'Andorra és extrem, ja que del nombre total de titulars d'empresa agrària, gairebé el 80% tenen més de 50 anys, i els menors de 30 anys amb prou feines són un 1%. A Catalunya, tot i no ser tan dramàtic, aproximadament el 50% dels titulars tenen més de 50 anys.

Pel que fa al total d'ocupats al sector agrari, mentre que al país Valencià el 30% dels ocupats agraris té 55 anys i més, a Catalunya són el 23% i a les Illes Balears representen el 9%.

El canvi en les explotacions agràries ha fet variar també l'organització del treball que s'hi desenvolupa. A Catalunya, el 1993, gairebé la meitat de la força de treball desenvolupava directament el titular de l'explotació, fins a un 30% de les unitats de treball agrari eren altres membres de la família, mentre que un 20% de la mà d'obra era assalariada. El 2005, el % d'UTA (Unitat de Treball Agrari) desenvolupada pel titular havia disminuït un 40%. El percentatge de mà d'obra assalariada havia augmentat un 40%.

El sector agrari d'avui és molt diferent del de fa 50 anys; la població activa ha disminuït i s'ha professionalitzat, la gestió s'ha modernitzat i tecnificat i la producció està cada cop més vinculada a la indústria alimentària i a les demandes del consumidor.

Tot i els canvis, al sector agrari continua essent estratègic, per a proporcionar aliments, per a gestionar el territori i el paisatge, per a articular el teixit social, econòmic i cultural de bona part de les terres de parla catalana.

En l'evolució del nostre món agrari les polítiques públiques han contribuït a les transformacions i en ocasions



les han forçat. La intervenció a través de regulacions, drets de producció, subvencions a aranzels, va condicionar en el passat què es produïa i com; l'actual obertura de mercats, condicionalitat dels ajuts, "desregulació" i liberalització de les produccions, suposa un canvi d'escenari i força l'ajut de les empreses agràries. En aquest nou marc, els esforços tant públics com privats s'orienten a la innovació i l'adaptació, a que s'incorporin joves, a que es modernitzin i que siguin viables les explotacions. En definitiva, esforços per a fer possible que els professionals agraris visquin del seu negoci.

Els professionals al capdavant de les empreses agràries han de fer viables les empreses agràries i obtenir una rendibilitat suficient per assegurar-se un nivell de vida digne i la continuïtat del negoci. Hi ha diversitat d'estratègies i les explotacions, de manera individual o agrupada, van reorientant el seu model de negoci o modernitzant i ampliant l'activitat o diversificant les produccions i activitats.

En totes les estratègies de futur de les explotacions agràries hi ha un element comú, la recerca de la remuneració òptima per la producció pròpia.

L'evolució del sector agrari no es pot deslligar de la indústria agroalimentària; la que proveeix al sector agrari i la que es proveeix de la producció agrària per transformar-la principalment en aliments.

L'any 2009, la indústria catalana de l'alimentació i begudes va comptar amb unes 3.638 empreses que representaven l'11,8% sobre el total d'indústries alimentàries de l'Estat. Respecte al sector industrial català, la xifra de negoci de la indústria agroalimentària representa el 15%, només superat per la indústria química, i el 13% de les persones ocupades en el sector industrial català pertanyen a la indústria agroalimentària.

Explotacions amb ramaderia segons superfície agrària útil (SAU)

	I.BALEARS		CATALUNYA		C.VALENCIANA	
	nº explotacions		nº explotacions		nº explotacions	
<b>Total explotacions amb SAU</b>	13.170		54.192		134.539	
<b>Explotacions ramaderes amb SAU</b>	8.791	66,75%	13.902	25,65%	7.445	5,53%
< 1 ha.	257	2,92%	451	3,24%	1.726	23,18%
1 a < 2 ha.	852	9,69%	883	6,35%	1.569	21,07%
2 a < 5 ha.	2.330	26,50%	1.506	10,83%	1.587	21,32%
5 a < 10 ha.	2.287	26,02%	2.467	17,75%	968	13,00%
10 a < 20 ha.	1.202	13,67%	2.663	19,16%	688	9,24%
20 a < 30 ha.	541	6,15%	1.454	10,46%	279	3,75%
30 a < 50 ha.	532	6,05%	1.735	12,48%	166	2,23%
50 a < 100 ha.	520	5,92%	1.805	12,98%	176	2,36%
>=100 ha.	269	3,06%	939	6,75%	287	3,85%

Font: Instituto Nacional de Estadística. Encuesta sobre la estructura de las explotaciones agrícolas año 2007.

El descens de població ocupada no ha implicat el descens de produccions. Moltes s'han mantingut i altres han crescut. Però hi ha hagut especialització, amb moltes empreses agràries que han acabat tenint una producció principal amb

produccions complementàries. És comuna la compaginació de l'explotació ramadera d'una espècie animal, amb l'explotació agrícola, sovint de conreus per a l'alimentació animal.

L'estructura i dimensió de les explotacions ha evolucionat arreu seguint unes tendències similars, tot i que en nombre i especialitzacions hi hagi diferències. Hi ha diversitat de tipus i models d'empresa agrària segons la seva mida i orientació, tot destacant que a Balears, Catalunya i País Valencià més de la meitat són de dimensió econòmica més aviat petita.

Pel que fa a personalitat jurídica de les empreses agràries, la majoria encara són persones físiques (el 91% a Catalunya), les societats són minoritàries (4,2% a Catalunya) tot i que la seva evolució és d'anar augmentant en percentatge.

A les Illes Balears els principals cultius són farratgers i de cereals, amb una cabana ramadera de boví, porcí i aviram, principalment. A Catalunya la major part de la superfície es destina a cereals i farratges, en menor mesura a fruiters i olivera, i la ramaderia estesa a pràcticament tot el territori és principalment de porcí, aviram i boví. Al País Valencià, en canvi, la ramaderia té menys presència i els principals cultius són els cítrics, ametllers, vinyes i oliveres, a més de

En el paisatge han proliferat les granges, pel fet que molts pagesos han optat per

complementar els ingressos en les explotacions agrícoles que tenien menys terra i/o les que eren menys rendibles (cereals, olivera, etc.). També pel fet que des dels anys 1980 i 1990 les explotacions ramaderes s'han anat desplaçant fora i lluny dels nuclis urbans, per respondre a requisits sanitaris i per la mateixa necessitat d'ampliació i modernització. La proliferació de granges ha despertat recels per l'impacte paisatgístic, i l'expansió d'algunes zones urbanes ha generat problemes de convivència i situacions de conflicte.

Durant les darreres dècades s'han donat els monocultius, fruit de la necessitat de generar economies d'escala, de l'especialització i l'augment de dimensió de les explotacions. En funció de la zona el paisatge està vestit de vinyes, com a la Terra Alta, de cítrics, com a bona part del País Valencià, de camps de cereals, com a la Segarra, d'oliveres, com a les Garrigues... o s'hi identifica la cria de porcí, com a Osona, de vaques de llet, com a Menorca...

Com a proveïdors d'aliments, els pagesos i ramaders han d'estar sempre alerta i en sintonia amb les demandes dels consumidors. Demandes que versen sobre la diversitat d'aliments, la seva sanitat i innocuïtat, la seva qualitat... però també sobre com es produeixen, tot afegint-se requisits a la producció per assegurar la seva sostenibilitat ambiental i el benestar animal. En la fotografia, una moderna explotació de vaques lleteres on s'ha primat el benestar dels animals i el jaç fins i tot és de làtex.



En els últims anys s'han impulsat nombroses estratègies de diferenciació per assolir segments de mercat, sigui a través de distintius de qualitat (marca Q i certificacions), de distintius d'origen (DO, DOP, ETG, IGP...) i de les pròpies marques individuals o col·lectives de productors (Marisc Delta de l'Ebre, Fesols de Santa Pau...).

En les estratègies de comercialització per obrir nous mercats i/o per arribar de manera més directa al consumidor, s'està impulsant la valoració dels circuits curts de comercialització de productes alimentaris, l'artesania i la venda directa per part dels pagesos. Paral·lelament, també estan augmentant les exportacions i les estratègies d'internacionalització. En el cas del País Valencià, per exemple, el valor de les exportacions agràries al 2008 pràcticament doblava el de les importacions.

L'estructura de menys costos salarials i major dimensió de les empreses agràries ha estat causa i conseqüència de l'estancament en els preus de molts productes. I s'hi ha afegit l'obertura creixent dels mercats i el desmantellament de les mesures de protecció de preus que havia tingut en el passat la política agrària.

És emblemàtic el cas dels cereals o de la llet que, considerats productes *commodities* [productes bàsics que no tenen una clara diferenciació qualitativa en el mercat], mantenen uns preus baixos i no poden tenir grans variacions, amb la conseqüent pressió sobre els productors. La qualitat i la viabilitat de les empreses agràries actuals també depèn de la seva gestió tècnica i el maneig, i per això s'introdueixen constantment innovacions.

Un bon maneig pot minimitzar la despesa en veterinària, o augmentar els rendiments d'un cultiu. En la mateixa línia, les millores en la mecanització i noves tecnologies faciliten la incorporació d'innovacions i ajuden a optimitzar la gestió de l'explotació.

Un aspecte que exigeix processos de millora i innovació contínua és la sostenibilitat ambiental de la producció agrària. En les polítiques agràries es promou el compliment d'una sèrie de requisits de gestió en matèria de salut pública, zoonositat, fitosanitat, medi ambient i benestar dels animals, a més de les bones pràctiques agràries i mediambientals per mantenir les superfícies agrícoles i els hàbitats. També s'impulsen programes per a fomentar la producció ecològica i l'agricultura integrada, així com la correcta gestió de les dejeccions ramaderes.

En totes les estratègies per millorar les rendes del sector agrari hi juga un paper central la formació, amb la recerca i la transferència de tecnologia des dels àmbits acadèmics i tècnics. En aquest sentit, entre altres referents hi ha l'Institut de Recerca i Tecnologia Agroalimentàries de Catalunya (IRTA), l'Institut Valencià d'Investigacions Agràries o l'Institut de Recerca i Formació Agrària i Pesquera de les Illes Balears (IRFAP). S'investiga per a in-

troduir millores en les varietats i espècies per aconseguir millors produccions i més rendiments, sovint a través de la genètica, però també en les tecnologies per a optimitzar els recursos o en l'adaptació de les qualitats dels productes.

Els reptes de futur de la indústria agroalimentària també passen per assolir nous segments de mercat, aconseguir valor afegit en els seus productes i respondre a les demandes del consumidor, oferint aliments en quantitat, de qualitat, amb nous formats i amb estratègies de preus adaptades. En aquest sentit, la capacitat d'innovació tècnica és important, però també pel que fa a gestió empresarial, amb aliances i estratègies compartides amb els altres agents de la cadena de valor agroalimentària, de la producció a la distribució.

Les transformacions del sector agrari dels darrers anys han implicat també més esforços per a que els pagesos i ramaders millorin la gestió empresarial de les seves explotacions i tinguin negocis viables. La formació i l'intercanvi d'informació són essencials. El professional agrari d'avui ha de tenir amplitud de coneixements i capacitats, per adaptar-se a tot allò de l'entorn (sòl, aigua, clima, normatives...), per gestionar tècnicament (sanitat animal o vegetal, alimentació i adobs, maquinària...), per a gestionar econòmicament i per a comercialitzar.

Les estratègies de grup i associatives busquen assolir economies d'escala, abaratir costos logístics, cercar i introduir innovacions, o assolir millor posició de negociació enfront clients i proveïdors. En aquest sentit continua essent bàsic el paper de les cooperatives agràries i de les associacions de productors. A Catalunya hi ha més de 250 cooperatives agràries federades, unes 40 a les Illes Balears i a València són unes 350. Paral·lelament, l'associacionisme agrari és dinàmic i s'ha especialitzat en associacions de productors professionals pels diferents sectors productius, per a l'assessorament tècnic i sanitari, per al seguiment i control de la qualitat, etc.

## 5. Un llarg recorregut itinerant

L'exposició es va plantejar des de bon principi amb la voluntat de fer un llarg recorregut itinerant. Per això es va plantejar amb unes estructures per a ser muntades i desmuntades amb una certa facilitat, tot i les dimensions dels plafons. A finals de 2011 per poder atendre les moltes demandes es va realitzar una segona còpia. És a dir que contínuament hi havia les dues versions circulant pel territori. Es desmuntava en un lloc i el mateix dia es muntava en un altre. D'aquesta manera l'exposició va estar activa durant quatre anys visitant unes 70 sales o espais expositius de tota mena: museus, centres cívics, cases de cultura, sales municipals, fires agràries, cellers i cooperatives, ateneus, arxius i biblioteques, castells, monestirs, santuaris, esglésies o la UCE de Prada.



La condició itinerant de l'exposició va comportar la possibilitat d'organitzar, en un mateix projecte, moltes presentacions i actes de tota mena en molts llocs, públics i circumstàncies diferents; inauguracions, visites guiades, conferències, taules rodones, rutes, etc. La majoria de vegades l'exposició va ser acollida per un centre d'estudis, amb col·laboració amb l'ajuntament o altres institucions. Alguns centres o entitats van optar per personalitzar localment l'exposició, amb eines, instruments, maquinària agrícola o amb documentació fotogràfica.

## 6. Edició del catàleg

Avançat el circuit itinerant de l'exposició es va editar el corresponent catàleg on es va incloure tot el contingut de l'exposició, textos i imatges. El catàleg va ser prologat per Joan Vila Valentí, catedràtic emèrit de geografia de la Universitat de Barcelona, i es va ampliar amb els articles següents:

- "Pagesia i paisatges al segle XXI", per Martí Boada
- "Els conreus a Catalunya", per Jordi Peix i Massip
- "Del ramader a la nevera... I tot això per un litre de llet?", per Meritxell Serret Aleu
- "L'escàs planter entre tanta herbota", per Joan Rendé Masdú
- "L'agricultura, entre l'evolució i l'abandonament", per Pep Riera i Porta
- "La roda dels anys, les feines del camp i la llibertat i supervivència del pagès", per Ignasi Aldomà Buixadé
- "Present i futur: explotacions agràries preparades per canviar", per Francesc Reguant
- "Literatura del camp? Uns apunts d'aproximació", per Jordi Llavina
- El catàleg fou presentat al Museu de la Vida Rural de l'Espluga de Francolí per l'escriptor Josep Vallverdú.

**Empreses agràries segons Unitats de Dimensió Europea (1 UDE = 1.200€ de marge brut total)**

	Total	< 1	1 a < 2	2 a < 4	4 a < 6	6 a < 8	8 a < 12	12 a < 16	16 a < 40	40 a < 60	60 a < 100	>= 100
I. BALEARS	13.056	13,60%	8,46%	18,28%	9,64%	8,64%	11,61%	6,43%	14,76%	3,37%	2,95%	2,25%
CATALUNYA	55.074	7,54%	11,76%	15,81%	9,45%	7,69%	8,46%	6,03%	16,25%	5,43%	5,32%	6,24%
C.VALENCIANA	134.349	2,97%	10,99%	20,99%	14,58%	8,60%	14,01%	7,51%	14,00%	2,72%	2,02%	1,62%
I. BALEARS	13.056	58,62%					36,17%			5,20%		
CATALUNYA	55.074	52,26%					36,17%			11,57%		
C.VALENCIANA	134.349	58,13%					38,23%			3,64%		

Font: Instituto Nacional de Estadística. Encuesta sobre la estructura de las explotaciones agrícolas año 2007.